

نگاه پدیدارشناسانه به عناصر خانه های سنتی نایین)

غلامحسین معماریان، مهدی خاکزند، نیلوفر صالحیان *

دکتر غلامحسین معماریان، استاد معماری، دانشگاه علم و صنعت ایران، memarian AT iust.ac.ir
دکتر مهدی خاکزند، استادیار معماری، دانشگاه علم و صنعت ایران، mkhakzand AT iust.ac.ir
نیلوفر صالحیان، کارشناس ارشد معماری پایدار، دانشگاه علم و صنعت ایران، sniloofar87@yahoo.com

چکیده

خانه ایرانی را به یکباره نمی توان مشاهده کرد. فضاهای سازمان یافته در این خانه ها در یک تصویر قابل رویت نیستند. می بایست حتما به خانه وارد شد، درون آن چرخید و به طور متوالی به فضاهای مختلف و متنوع آن دسترسی پیدا کرد. فضاهای خانه های ایرانی به تدریج بر ما عارض می شوند و به تدریج در می یابیم که هر فضا از چند حس و چندین عملکرد برنامه ریزی نشده انباشته است. برای شناخت این فضاها با روش پدیدارشناسی به تحلیل و بررسی عناصر خانه به عنوان پدیده های فیزیکی (عینی) و انعطاف پذیری به عنوان پدیده و مفهومی ذهنی پرداخته شده است. در معماری سنتی ایران و به طور خاص در معماری سنتی شهر نایین انعطاف پذیری از مفاهیم کلیدی و بنیادین در بین عناصر اجتماعی و فضایی شکل دهنده به ساختار معماری بوده است. هدف این مقاله شناخت عناصر خانه و تحلیل انعطاف پذیری در آن هاست. در نهایت با تکیه بر مصاحبه، مشاهده و بررسی موردی خانه های سنتی نایین، جدایی به دست آمده که در آن اجزای خانه ها به تفکیک تحلیل شده اند و در نهایت مفهوم انعطاف پذیری در آن ها به شکل الگوهایی طبقه بندی و تفکیک شده است.

واژه های کلیدی: عناصر خانه، معماری سنتی، پدیدارشناسی، خانه های سنتی نایین، انعطاف پذیری

۱- مقدمه

اگر بخواهیم سازمان فضایی یک خانه ایرانی در فلات مرکزی ایران را از نقطه نظر چگونه سازمان یافتن فضا درون یک شبکه نشان دهیم. دو محور عمود برهم را در نظر می گیریم. یکی از مرکزیت های فضایی (به طور مثال حیاط) مرکز این شبکه در نظر می گیریم. در محور زمین (افقی) آن، لایه های فضایی از در ورودی تا حیاط و در محور آسمان (عمودی)، لایه های فضایی تا بام را نشان می دهیم. بررسی های مردم شناسانه مشخص کرده اند که لایه های فضایی در خانه، گویای وجود یک شبکه نامرئی هستند (معماریان، ۱۳۹۳).

از تقاطع این لایه های افقی و عمودی، فضاهایی مشخص و تعریف شده پدید می آیند، که با توجه به باز و بسته بودن، پایین و بالا شدن، جلو و عقب رفتن آن ها، انواع فضاهای کوچک و بزرگ بر حسب نیازهای خانواده مرتبط با بهره وری از قلمرو های عمومی و خصوصی آن ها پدید آمده اند. به این ترتیب مصداق عینی هریک از انواع فضاها مرتبط با فاصله شان از حیاط (با مرکزیت فضایی دیگر مانند گنبد خانه یا شاه نشین) در دو محور عمودی و افقی - که می توان آن ها را محورهای زمین و آسمان نامید - می توانند به صورت انواع فضاهای باز، پوشیده و بسته در مقیاس های مختلف جلوه گر شوند. برای مثال، فضای ایجاد شده از ترکیب جلوسرا با پایین خانه می تواند به صورت های باز (سکو یا صفه)، پوشیده (انواع ایوان و تختگاه) و بسته (انواع اتاق ها در مقیاس های متفاوت از یک دری تا پنج دری) نمایان شود (معماریان: ۱۳۹۳، ۱۴۰).